

GLAZBA U KNJIŽNICI: OD ZBIRKE STARIH GRAMOFONSKIH PLOČA DO VIRTUALNE ZBIRKE ZVUČNIH ZAPISA

TATJANA MIHALIĆ

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u
Zagrebu
tmihalic@nsk.hr

UVOD

Ustanove koje prikupljaju baštinsku građu, osobito arhivi, knjižnice i muzeji, čuvari su zabilježenog znanja te posrednici u prenošenju i širenju znanja širokom krugu korisnika.

Nacionalne knjižnice kao baštinske ustanove imaju zadaću prikupljanja, pohrane, zaštite i populariziranja baštine, odnosno predstavljanja vrijedne građe korisnicima. Zbirke građe posebne vrste u njihovu sastavu često čuvaju vrlo vrijednu i raritetnu građu povijesnoga i kulturološkog značenja za nacionalnu baštinu. To se odnosi i na vrijednu glazbenu građu zastupljenu u baštinskim ustanovama. U kontekstu ukupnosti glazbene baštine treba imati na umu ne samo grafičke prezentacije glazbe (tiskane note, rukopise i ostalu popratnu glazbenu građu) već i prezentacije glazbe zvukom kao sastavnog dijela glazbene baštine. Tijekom godina zvučni su zapisi objavljavani na različitim medijima koji su se pokazali vrlo nestabilnima za očuvanje zvučnog sadržaja, a bez obzira na opravdane razloge gubitka, dosad su bili relativno zapostavljeni. Stoga je obveza,

ponajprije baštinskih ustanova, takvoj građi dati neosporni prioritet u smislu suvremene prakse i smjernica zaštite, pohrane i dugoročnog očuvanja.

GLAZBENA GRAĐA U ZBIRCI MUZIKALIJA I AUDIOMATERIJALA NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

Zbirka muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu baštinska je zbirka koja u svom fondu pohranjuje različite vrste glazbene građe. Glazbena građa u Zbirci obuhvaća notne zapise (rukopisne i tiskane) te zvučnu građu na različitim medijima.

Radi dostupnosti i zaštite, glazbena se građa sustavno digitalizira od 2002. godine, kada je pokrenut projekt *Digitalizirana baština* i otkad počinje kontinuirana digitalizacija, prije svega glazbenih rukopisa. Stoga je danas na mrežnim stranicama objavljeno više solo popijevaka hrvatskih skladatelja (Ivana Brkanovića, Blagoja Berse, Antuna Dobronića, Ferde Livadića, Jakova Gotovca, Ivana Padovca, Stanislava Prepreka, Branimira Sakača, Ivana Zajca) te, primjerice, zbornik *Cithara octochorda* (1757.)

Osim glazbenih materijala namijenjenih grafičkim prezentacijama glazbe kao što su tiskane note, rukopisne muzikalije, koncertni programi i sl., velik dio glazbenog nasljeđa pohranjen je na brojnim nosačima zvuka te je danas zbog nestabilnosti medija pohrane jedna od najugroženijih vrsta glazbene građe. Opsežni je fond zvučne građe tijekom godina sustavno prikupljan obveznim primjerkom te darivanjem i kupnjom. Najveći broj gramofonskih ploča u Knjižnicu su stizale kao obvezni primjer-

ci od 1964. te današnji fond broji više od 35 000 jedinica.¹ Najveći dio tog fonda čine vinilne gramofonske ploče od 33 i 45 okretaja, tzv. dugosvirajuće ploče (LP – *longplaying*), i singl ploče. Osim ploča, dio fonda je i zbirka starije zvučne građe s početka snimanja i nakladništva zvuka, a to su gramofonske ploče od 78 okretaja u minuti. Budući da su takve ploče objavljivane znatno prije uvođenja obveznog primjerka zvučne građe, u fond Zbirke pristizale su isključivo kao darovi pojedinaca te kupnjom onih koje su odgovarale nabavnoj politici Zbirke. Na pločama su snimljene skladbe hrvatskih autora i izvedbe hrvatskih interpreta koje su početkom 20. st. obilježile fonografsko nakladništvo. To se osobito odnosi na izdanja tvrtke Edison Bell Penkala sa sjedištem u Zagrebu, koja je početkom 20. st. ne samo objavljivala već i proizvodila gramofonske ploče.

VRIJEDNA GRAĐA S POČETKA NAKLADNIŠTVA ZVUKA U HRVATSKOJ

Razvojem fonografije te širenjem tržišta fonografskih izdanja Hrvatska je upoznata s najnovijim dostignućima tehnike snimanja zvuka. Već potkraj 19. st. zagrebačka je publika poznavala fonograf kao najnovije dostignuće u snimanju zvuka. Ipak, povijest hrvatske fonografije počinje početkom 20. st. Prve gramofonske ploče na kojima su snimljeni hrvatski izvođači te djela hrvatskih skladatelja pojavljuju se 1906. u tadašnjoj Austro-Ugarskoj. U Zagrebu su se tada mogle nabaviti i gramofonske ploče i gramofoni, a dosta podataka o tome na-

lazimo u starijoj periodici koja je izlazila početkom 20. st. kao što su *Jutarnji list*, *Obzor* ili *Motor*. Već 1899. trgovac Mavro Drucker iz Ilice 39 nudi na prodaju sve vrste „mehaničkih glazbenih nastroja“², dok se sljedeće godine, 1900., u novinama *Obzor* prvi put spominje fonograf te se poziva pučanstvo da sudjeluje na predstavljanju Edisonova fonografa u Zagrebu.³

Iz starije periodike koja je izlazila početkom 20. st. saznajemo se da su se već 1900. u Zagrebu mogli kupiti *Columbia* gramofoni i *phonograph* valjci koje je u Marovskoj ulici 24 u Zagrebu prodavao trgovac Ferdinand Budicki.⁴ U prvom desetljeću 20. st. širi se tržište i prodaja gramofonskih ploča i gramofona, koje u Zagrebu osim dvojice spomenutih nude hrvatski trgovci i zastupnici stranih tvrtki. Neki od njih su Milan Obuljen, F. Brusicki, Šandor Kudelka, bečki zastupnik Löwin, dok tijekom 1920-ih gramofonske ploče i gramofone prodaju E. Fischer u Jurišićevoj ulici, Tomay u Ilici 49 te Pavao Kauders na Zrinjskom trgu 17. Najstarije gramofonske ploče snimane su u inozemstvu (u Beču, Berlinu, Londonu, Pragu) sve do 1924., kada vlasnik tvrtke Edison Bell iz Londona utemeljuje istoimenu podružnicu u Zagrebu. Najprije su objavljivane licencijske ploče, a od 1926. tvrtka Edison Bell ujedinjuje se sa zagrebačkom tvornicom olovaka Penkala te stvaraju dioničko društvo pod nazivom Edison Bell Penkala (EBP).

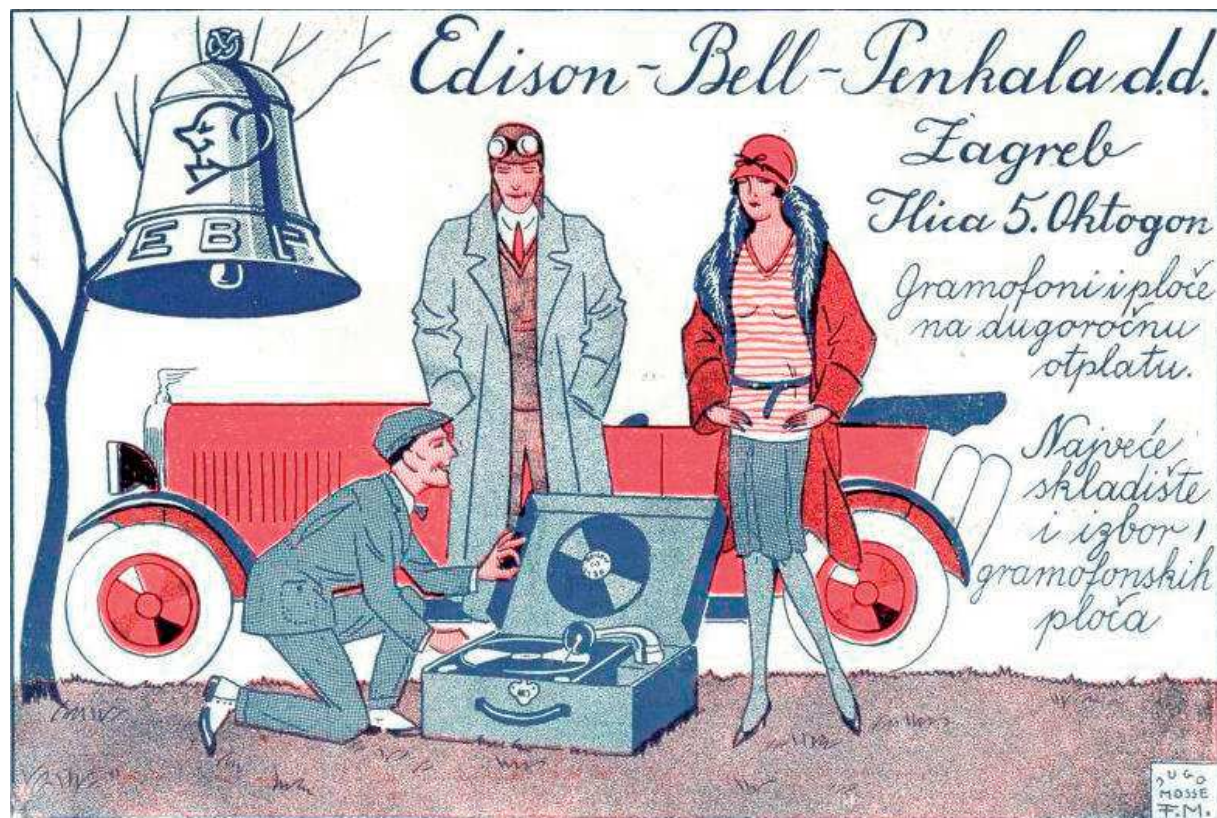
Upravo se zbog toga u Zagrebu od 1926. snimaju i objavljuju, ali i proizvode, gramofonske ploče i gramofoni. Neki od poznatijih glazbenih urednika u EBP-u bili

¹ Danas gramofonske ploče rijetko pristižu kao obvezni primjerci.

² *Obzor*, 40, 263 (15. studenog 1899.).

³ *Obzor*, 32, 61 (14. ožujka 1890.), str. 3.

⁴ *Obzor*, 41, 284 (12. prosinca 1900.).

Slika 1. Reklama za gramofone i gramofonske ploče Edison Bell Penkala d.d. objavljena u časopisu *Motor* 3, str. 3., 15. veljače 1927.

su Pavao Markovac te Ivo Tijardović (Tijardovićeve djela često su snimana na takve ploče).⁵ Repertoar izdanja obuhvaćao je operne i operetne arije, šlagere, narodne pjesme, šaljive pjesme, kuplete te vojnu glazbu s tadašnjim poznatim glazbenim umjetnicima i glumcima. Neki od najpoznatijih izvođača bili su Dejan Dubajić, Arnošt Grund, Vlaho Paljetak, Marta Pospisil Grif, Milan Šepec, Mario Šimenc, Tinka Wesel Polla i dr.

Budući da je 1926. u Zagrebu utemeljena tvrtka Edison Bell Penkala, izdavačka kuća i tvornica gramofonskih ploča,

⁵ Osim operetnih arija, na starijim gramofonskim pločama objavljena je i cjelovita snimka *operete Mala Floramye*, u izdanju Edison Bell Penkale, objavljena 1931. Jedan od tri sačuvana originalna albuma danas se čuva u Zbirci muzikalija i audiomaterijala NSK.

u tadašnjim novinama često su objavljivane ponude za prodaju vlastitih izdanja gramofonskih ploča te gramofona, vrlo popularnih na tržištu.

Jedna od prvih gramofonskih ploča snimljenih električnim načinom (akustično razdoblje snimanja zvuka završava 1926.) jest ona s božićnim pjesmama uživo snimljenim u zagrebačkoj katedrali u prosincu 1927. godine. Zanimljivost je da u *Jutarnjem listu* od 4. prosinca 1927. pod sloganom *Vaš glas u gramofonu!* tvrtka Edison Bell Penkala „poziva zagrebačko građanstvo na senzaciju tehnike i gramofonsko snimanje na daljinu te snimanje uživo božićnih pjesma da bi ove ploče naših božićnih pjesama ispa- le što savršenije i veličajnije“.⁶ Snimka

⁶ *Jutarnji list*, 41, 5684 (4. prosinca 1927.), str. 39.

je jedno od prvih javnih snimanja električnim putem u svijetu i smješta Zagreb među relevantna lokalna i regionalna, ali i svjetska strateška središta koja su išla ukorak sa suvremenim dostignućima.

Zbog vrlo ranog osnivanja tvrtke Edison Bell Penkala u Zagrebu te ranog nakladništva zvuka Hrvatska se ističe kao sredina senzibilizirana i otvorena za europska kulturna i glazbena strujanja, ali i kao područje na kojemu se pratio europski tehnološki razvoj. Stoga su ploče objavljene u ranom razdoblju hrvatske fonografije nedvojbeno dio hrvatske glazbene baštine te svakako zaslužuju primjeren tretman.

ZAŠTITA I DOSTUPNOST – POKRETANJE PROJEKTA DIGITALIZACIJE

Budući da za zvučne snimke ne postoji nacionalni standard vrednovanja i selekcije za digitalizaciju, opće je pravilo da one zbog nestabilnosti i krhkosti medija (bilo magnetnoga, bilo digitalnoga) na kojima je snimljen zvuk imaju neosporan prioritet u očuvanju sadržaja.⁷ Pri tome se ističe važnost knjižnica u očuvanju audiovizualnog nasljeđa, osobito u očuvanju sadržaja i izvornih nosača zvuka.⁸ Prema smjernicama UNESCO-a, neki od ciljeva u očuvanju audiovizualne građe jesu povećanje svijesti o njihovoj kulturnoj i povijesnoj vrijednosti te stav-

⁷ Usp. Šojat-Bikić, Maja. Digitalizacija zbirke mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera: prilog digitalnom očuvanju Hrvatske zvučne baštine te povijesti bilježenja i reprodukcije zvuka od 1880-ih do 1920-ih godina. *Arti Musices*, 41, 1 (2010), str. 61-96.

⁸ Royan, Bruce. Audiovizualna građa i nasljeđe. *Audiovizualna građa i nasljeđe* / ur. Sanja Vukosović-Rogač. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010., str. 21.

ljanje naglaska na krhkost i osjetljivost takve građe u kontekstu njezina očuvanja.⁹ Također, potrebno je i kontinuirano osvještivati javnost o kritičnoj poziciji takve građe te poticati donošenje zakonskih, financijskih, industrijskih i organizacijskih mjera za očuvanje te građe. U skladu s navedenim, smjernice potiču stručno obrazovanje kako bi se postigli što bolji rezultati na području arhiviranja audiovizualne građe.¹⁰

Osim UNESCO-ovih smjernica, na međunarodnoj su razini doneseni brojni dokumenti koji selektiraju prioritetnu zvučnu glazbenu građu za postupke digitalizacije radi njezine zaštite. Jedan od najvažnijih dokumenata jesu smjernice koje je objavilo Međunarodno udruženje zvučnih arhiva IASA¹¹ pod nazivima TC03¹² i TC04¹³. Smjernice donose prijedloge za strateško planiranje digitalizacije, ali i tehničke naputke vezane za format i rezoluciju digitalnih zvučnih zapisa, osobito za baštinske ustanove. Američka Kongresna knjižnica u studiji nacionalne strategije zaštite digitalnih sadržaja navodi da su digitalne zvučne snimke jedna od šest novih vrsta medija

⁹ Istaknuto pri ustanovljenju Svjetskog dana audiovizualnog nasljeđa, 27. listopada 2008.

¹⁰ Royan, Bruce. Nav. dj., str. 21.

¹¹ International Association of Sound Archives (IASA) (citirano: 2013-12-07). Dostupno na: <http://www.iasa.org>

¹² IASA-TC 03 The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy, smjernice Međunarodnog društva zvučnih arhiva za načine očuvanja zvučne baštine (citirano: 2013-12-7). Dostupno na: http://www.iasa-web.org/IASA_TC03/TC03_English.pdf

¹³ IASA-TC 04, Guidelines on the Production and Preservation of Digital Audio Objects (citirano: 2013-12-07). Dostupno na: <http://www.iasa-web.org/audio-preservation-tc04>

te da je njihova zaštita *eksponencijalno složenija* od zaštite tiskanih izvora (uključujući i note) upravo zbog nestabilnosti medija i složenih tehnologija.¹⁴

U Hrvatskoj je vezano za projekt *Hrvatska kulturna baština* u studenome 2007. donesen dokument pod nazivom *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju*¹⁵ u kojemu se, među ostalim, navode i mogući kriteriji pri odabiru građe za digitalizaciju. Smjernice su općenite, ali bi se predloženi kriteriji također mogli primijeniti na glazbenu građu i note, ali i na fond glazbene zvučne građe, barem u formalnom smislu selekcije građe i njezine zaštite.

Stoga se u projektu digitalizacije ploča, osim kriterija krhkosti i nestabilnosti materijalnih nosača zvuka, trebao primijeniti i kriterij selekcije građe *Croatica* kao prioritetne građe za digitalizaciju. To je značilo selekciju ploča na kojima su skladbe hrvatskih autora, snimke hrvatskih interpreta te, kao najopćenitiji kriterij – kriterij domaćeg izdavača.

Nedostaci gramofonske šelak ploče, osim krhkosti i lomljivosti, proizlaze iz problema same proizvodnje, odnosno posljedica su nedovoljne kvalitete i čistoće šelaka kao komponente materijala za izradu ploče. Osim toga, problemi proizlaze i iz načina proizvodnje zvuka, odnosno graviranja. Na starijim gramofonskim pločama broj okretaja nije bio standardiziran te danas postoje ploče

koje treba reproducirati različitom brzinom da bi se dobio ispravan zvuk.¹⁶ Osim toga, nekadašnje su čelične igle prilično oštećivale brazde šelak ploče te ih je trebalo često mijenjati, a to se nije radilo. Osim šelak ploča, u zbirci se nalazi i nekoliko decelitnih i lak ploča, koje je također trebalo zaštititi. Decelitne ploče bile su u uporabi do sredine 20. st., a najviše su ih upotrebljavale radiopostaje pri snimanju i emitiranju svog programa.¹⁷ Reproducirale su se također na 78 okr./min te su se reprodukcijom trošile. Lak ploče posebno su osjetljive zbog premaza od nitroceluloznog laka koji je vrlo krhak te nakon godina stajanja počne otpadati, pa se zvuk s ploče više ne može ni reproducirati ni restaurirati. Dodatni je veliki problem i nedostupnost građe, odnosno nedostatak uređaja za reprodukciju gramofonskih ploča od 78 okretaja.

Upravo zbog toga zbirka gramofonskih ploča od 78 okretaja koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nije bila poznata široj javnosti, a njezin je sadržaj zbog neposjedovanja opreme za reprodukciju potpuno nedostupan korisnicima. A kako posjedovanje građe koja se ne može koristiti nije u skladu s temeljnim ciljevima Knjižnice, posebice kada je riječ o građi osobitoga povijesnog i kulturnog značenja koja obilježava početke nakladništva zvuka u Hrvatskoj, navedena je građa dobila prioritet u selekciji za zaštitu, očuvanje i omogućivanje dostupnosti.

Kao jedino rješenje nametnuo se projekt prijenosa zvučnog sadržaja ploča u drugi

¹⁴ Beagrie, Neil. National digital preservation initiatives: An overview of developments in Australia, France, the Netherlands, and the United Kingdom and of related International Activity Council (citirano: 2013-12-07). Dostupno na: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub116/pub116.pdf>

¹⁵ Nacionalni projekt *Hrvatska kulturna baština. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju* (radna verzija). Zagreb, studeni 2007.

¹⁶ Broj okretaja nije bio standardiziran.

¹⁷ Decelitna ploča vrsta je gramofonske ploče napravljena od vrste polimerata, neosjetljiva na vlagu i temperaturu. Vidjeti: Lipovšćak, Veljko. Zaštita audiozapisa. *Arhivski vjesnik*, 43 (2000), str. 109.

oblik, tj. digitalizacija zvuka u posebno opremljenom studiju te, prema potrebi, restauracija zvuka. Nakon digitalizacije izvorne bi se ploče pohranile u spremište sa standardiziranim i primjerenim uvjetima čuvanja te vrste građe, a za korisnike bi se osigurao pristup sadržaju putem interneta. Time je građa očuvana, a korisnicima je omogućen pristup građi, što su bili i primarni ciljevi projekta.

Radi što cjelovitijeg uvida u najraniju proizvodnju i nakladništvo zvuka u Hrvatskoj, građi iz Zbirke pridodan je dio gramofonskih ploča iz zbirke privatnog kolekcionara.¹⁸ Objedinjavanjem građe postignuta je veća reprezentativnost zbirke ploča te je ona dobila na svojoj historijskoj i glazbenoj vrijednosti.

**PROJEKT HRVATSKA
GLAZBENA BAŠTINA U ZVUKU –
DIGITALIZACIJA NAJSTARIJIH
GRAMOFONSKIH PLOČA NA 78
OKRETAJA**

Projekt pod nazivom *Hrvatska glazbena baština u zvuku – digitalizacija najstarijih gramofonskih ploča na 78 okretaja* prijavljen je kao jednogodišnji projekt Ministarstvu Republike Hrvatske u programu *Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske baštine*. Projektom je objedinjena građa – najstariji dio zbirke gramofonskih ploča iz fonda zvučne građe Zbirke muzikalija i audiomaterijala. Cilj projekta bio je zaštititi građu i omogućiti pristup zvučnom sadržaju gramofonskih ploča koje se nisu mogle koristiti. Stoga je projekt trebao omogućiti slušanje digitaliziranog zvuka, uvid u materijalni oblik izvornika (s obostranih naljepnica

¹⁸ Privatni kolekcionar u međuvremenu je darovao svoje ploče NSK-u.

na pločama te s ovitaka ploča), kvalitetne metapodatke te dodatne kontekstualne podatke. Pripreme projekta bile su opsežne, a obuhvaćale su istraživanje stanja građe, njezine vrijednosti, stanja obradenosti te provjeru građe za postupke digitalizacije i objavljivanja na mrežnim stranicama prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima. U projekt su bili uključeni djelatnici više odjela Nacionalne i sveučilišne knjižnice te dva vanjska suradnika, od kojih je jedan tvrtka za digitalizaciju zvučne građe jer Knjižnica nema odgovarajuću opremu

Svaka jedinica građe posebno je provjeravana kako bi se utvrdilo njezino fizičko stanje te je, prema potrebi, stručnjak odjela zaštite i pohrane određivao potrebne postupke čišćenja izvornika ili popratne građe (ovitaka). Nakon toga slijedila je digitalizacija (skeniranje ili digitalno fotografiranje). Problematika obrade starije zvučne građe ponajprije se odnosila na upotpunjavanje često vrlo oskudnih bibliografskih podataka dostupnih na naljepnicama ploča. Stariji nosači zvuka nerijetko su sadržavali i pogrešne podatke o samom sadržaju te su se bibliografski podaci morali detaljno istražiti radi izrade kvalitetnih metapodataka. Odabrane su ploče obrađene u skladu s odgovarajućim standardima obrade neknjižne građe te prema uputama za primjenu formata MARC21 u knjižničnom sustavu Aleph, a nakon digitalizacije bibliografski su zapisi dopunjeni odgovarajućim metapodacima.¹⁹ Posebno se pa-

¹⁹ ISBD (NBM): međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1993. te ISBD: international standard bibliographic description. Consolidated ed. München: K. G. Saur, 2007.

Slika 2. Mrežna stranica *Zvuci prošlosti*. Dostupno na: <http://mz.nsk.hr/zbirka78/>

zilo na razine informacija koje vrijede za zvučnu građu. Zvučne snimke imaju primarnu razinu, koja donosi zvučni sadržaj, te sekundarnu, koja u različitim formatima donosi vrlo važne informacije osobito za utvrđivanje autentičnosti primarnog sadržaja koji je radi zaštite prenesen s originalnog nosača.²⁰ Jedan od daljnjih ciljeva jest uklapanje digitalizirane zvučne građe kao sastavnog dijela u veću digitalnu zbirku poput *Europeane*. Stoga su postojeći MARC21 zapisi mapirani u elemente sheme metapodataka Dublin Core kako bi se podržala interoperabilnost metapodataka. Zvučna je građa pohranjena u informacijskom sustavu Knjižnice sa svim metapodacima, popratnim materijalima te digitalnom građom koja će objavljivanjem

²⁰ Brylawski, Samuel. Preservation of Digitally Recorded Sound. In building a national strategy for preservation: issues in digital media archiving. Washington, DC: Council on Library and information Resources and Library of Congress, 2002. (citirano: 2013-12-07). Dostupno na: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub106/sound.html>.

na mrežnoj stranici staviti zvučnu građu u povijesni kontekst nastanka i dati joj dodatnu vrijednost.

MREŽNA STRANICA ZVUCI PROŠLOSTI – PREDSTAVLJANJE REZULTATA PROJEKTA

Završni dio projekta bila je priprema za izradu mrežne stranice pod nazivom *Zvuci prošlosti*, na kojoj su predstavljene rezultati projekta.²¹ Osmišljena je kao tematski jedinstveno mjesto na kojemu korisnici mogu dobiti uvid ne samo u zvučne snimke starije hrvatske fonografske produkcije već i kao mjesto na kojemu korisnici mogu pronaći različite popratne sadržaje kontekstualno vezane za vrijeme nastanka gramofonskih ploča, a ujedno i dati određenu dodatnu vrijednost projektu. Odabrani digitalni sadržaji samo su dio bogate baštinske građe čiji je

²¹ Mrežna stranica *Zvuci prošlosti* dostupna je na <http://mz.nsk.hr/zbirka78/> (citirano: 2013-12-05).

sadržaj digitalizacijom zaštićen te dostupan širokom krugu korisnika.

Iako središnji dio mrežne stranice čine zvučni zapisi, uz njih je na mreži objavljena i popratna građa koja pridonosi boljem uvidu u glazbeno razdoblje s početka 20. st. Popratne sadržaje ponajprije čine ovici gramofonskih ploča, koncertni programi, katalozi nakladnika ploča, reklame iz periodike, tekstovi o počecima fonografije, kratki tekstovi o skladateljima i interpretima te ilustracije.²²

Poštovanje prava intelektualnog vlasništva često je jedan od važnijih kriterija za projekte digitalizacije te bitan element u selekciji građe za digitalizaciju. Zbog složenosti više vrsta prava kojima može biti zaštićena zvučna glazbena snimka (autorska prava, izvođačka prava, nakladnička prava i dr.) bilo je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se utvrdila prava u skladu s važećom legislativom. Na međunarodnoj razini najpoznatije su smjernice koje su pod okriljem Europske unije dostupne na mrežnom portalu *MINERVA*, u kojima se detaljno razmatraju pitanja intelektualnog vlasništva u kontekstu projekata digitalizacije, s naglaskom na uporišta u nacionalnim zakonodavstvima pojedinih zemalja.²³ Također,

²² O popularnosti gramofonskih ploča i gramofona govore brojne reklame u gotovo svim novinama koje su izlazile početkom 20. st. Iz *Obzora* doznajemo da se Zagreb prvi put susreo s Edisonovim fonografom 1899. godine, a iz *Jutarnjeg lista* možemo iščitati popularnost gramofonskih ploča i gramofona u Zagrebu početkom 20. st.

²³ MINERVA. Intellectual property guidelines, Version 1.0 / edited by the MinervaEC Working Group September 2008. (citirano: 2013-12-08). Dostupno na: http://www.minervaeurope.org/publications/MINERVAeC%20IPR%20Guide_final1.pdf

i hrvatski Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe u svojim načelima ističe važnost poštovanja i djelovanja u skladu s nacionalnim zakonodavstvom.²⁴

Prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima te prema iznimkama iz članka 84., koje se odnose na javne ustanove poput Knjižnica, za projekt zaštite ponajprije su odabrane zvučne snimke kao vrijedna baštinska građa. U suradnji sa ZAMP-om, provjeravana je mogućnost davanja online pristupa toj građi te je putem mrežne stranice danas omogućen pristup građi koja nije zaštićena autorskim ili srodnim pravima. Za svu ostalu građu slušanje je ograničeno na prostor Knjižnice te bi se za taj dio građe trebalo pregovarati o uvjetima pristupa putem ugovornih licencija.²⁵

ZAKLJUČAK

Glazbena je građa kao dio baštine najčešće promatrana na temelju glazbenih izvora zabilježenih notacijom. Zvučna glazbena građa neodvojivi je dio glazbenog izraza, tj. izvedba u vremenski zabilježenom razdoblju, te je također dio glazbene baštine. Štoviše, zbog krhkosti i nestabilnosti medija na kojemu je pohranjena ugroženija

²⁴ Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (citirano: 2013-12-10). Dostupno na: <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

²⁵ Prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima (čl. 84.), „javni arhivi, javne knjižnice, obrazovne i znanstvene ustanove, ustanove za predškolski odgoj i socijalne (karitativne) ustanove, a koje svoje usluge ne naplaćuju, mogu iz vlastitog primjerka reproducirati autorsko djelo na bilo koju podlogu u najviše jednom primjerku“ (citirano: 2013-12-8). Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html>

je od druge građe te je potrebna posebna briga o njezinu očuvanju.

Zvučnoj glazbenoj građi tek se odnedavno počinje pridavati veća pozornost u smislu zaštite i dugoročnog očuvanja te pristupa korisnika toj građi, posebice u kontekstu stvaranja digitalnih sadržaja.

Gramofonske ploče od 78 okretaja nosači su zvuka koji su zasigurno dio baštine kojemu je potrebna posebna skrb kako bi se zaštitio glazbeni sadržaj, ali i omogućio pristup korisnicima.

Upravo su takav dio građe i gramofonske ploče iz Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Kao najstariji dio fonda zvučne građe vrijedan su dokument vremena te prilog proučavanju najranijeg razdoblja hrvatske fonografije. Navedenim podatkom o vrlo ranom osnivanju tvrtke Edison Bell Penkala u Zagrebu te o ranom nakladništvu zvuka, Hrvatska se istaknula kao područje senzibilizirano i otvoreno za europska kulturna i glazbena strujanja, ali i područje koje je pratilo europski tehnološki razvoj. Stoga zvučna građa nastala početkom 20. st. obuhvaća rijetke i povijesno važne baštinske snimke u razvoju hrvatske fonografije koje je trebalo sačuvati i omogućiti im pristup.

U skladu s osnovnim funkcijama Knjižnice, a to su omogućivanje pristupa građi te njezina zaštita, pokrenut je projekt digitalizacije kojemu je cilj bio zaštita baštinske građe, uz njezinu istodobnu dostupnost korisnicima. Specifičnosti koje donosi digitalna glazbena građa uvjetovane su različitim prezentacijama glazbene građe koja je digitalnom okruženju ponudila nove usluge te mogućnosti korištenja i pristupa.

Uspostavom nove usluge korištenja (slušanja) digitalnog zvuka putem mrežnih

stranica korisnicima je omogućeno upoznavanje dijela fonda zvučne građe bez izravnog dolaska u Knjižnicu, a mrežna stranica s objavljenim sadržajima omogućuje uvid u glazbeno nakladništvo u Hrvatskoj te u izvođački repertoar s početka 20. st. Osim mogućnosti slušanja zvučnih snimki koje daju prvi izravni uvid u građu, mrežna stranica donosi i kvalitetne bibliografske metapodatke o vremenu izrade i objavljivanja ploče, izdavaču i svim izvođačima djela te sadržaje koji kontekstualno upotpunjuju glazbeno-izvođačko razdoblje proizvodnje i ranog nakladništva zvuka.

Budući da je mrežna stranica jedan od koraka u sadržajnoj izgradnji digitalne zbirke, digitalni će glazbeni sadržaji biti funkcionalni dio većeg sustava za upravljanje digitalnim sadržajima – sustava digitalne knjižnice, zajedno sa svim bogatstvom baštinskih sadržaja koje Knjižnica pohranjuje.

LITERATURA

Beagrie, Neil. National digital preservation initiatives: An overview of developments in Australia, France, the Netherlands, and the United Kingdom and of related International Activity Council [citirano 2013-12-07]. Dostupno na: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub116/pub116.pdf>

Brylawski, Samuel. Preservation of Digitally Recorded Sound. In building a national strategy for preservation: issues in digital media archiving. Washington, DC: Council on Library and Information Resources and Library of Congress, 2002. [citirano 2013-12-07]. Dostupno na: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub106/sound.html>.

International Association Of Sound Archives. TC 03 The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy [citirano 2013-12-07]. Dostupno na: http://www.iasa-web.org/IASA_TC03/TC03_English.pdf

International Association Of Sound Archives. TC 04 Guidelines on the Production and Preservation

of Digital Audio Objects [citirano 2013-12-07]. Dostupno na: <http://www.iasa-web.org/audio-preservation-tc04>

ISBD: international standard bibliographic description. Consolidated ed. München: K. G. Saur, 2007.

ISBD (NBM): međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1993.

Jutarnji list, 41, 5684 (4.12.1927.), str. 39.

Lipovšćak, Veljko. Zaštita audiozapisa. *Arhivski vjesnik*, 43(2000), str. 109-136.

MINERVA. Intellectual property guidelines, Version 1.0 / edited by the MinervaEC Working Group September 2008 [citirano 2013-12-07]. Dostupno na: http://www.minervaeurope.org/publications/MINERVAeC%20IPR%20Guide_final1.pdf

Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe [citirano 2013-12-10]. Dostupno na: <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

Nacionalni projekt *Hrvatska kulturna baština*. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju, radna verzija. Zagreb, studeni 2007.

Obzor, 32, 61 (14.3.1890.), str. 3.

Obzor, 40, 263 (15.11.1899.).

Obzor, 41, 284 (12.12.1900.).

Royan, Bruce. Audiovizualna građa i nasljeđe. *Audiovizualna građa i nasljeđe / uredila Sanja Vukasović-Rogač*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010., str. 17-22.

Šojat-Bikić, Maja. Digitalizacija zbirke mehaničkih glazbenih automata Ivana Gerersdorfera: prilog digitalnom očuvanju Hrvatske zvučne baštine te povijesti bilježenja i reprodukcije zvuka od 1880-ih do 1920-ih godina. *Arti Musices*, 41, 1(2010), str. 61-96.

Zakon o autorskim pravima i srodnim pravima [citirano 2013-07-12]. Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306987.html>

Zvuci prošlosti [citirano 2013-12-05]. Dostupno na <http://mz.nsk.hr/zbirka78/>

MUSIC IN LIBRARY: FROM OLD GRAMOPHONE RECORDS TO VIRTUAL COLLECTION OF DIGITISED SOUND RECORDINGS

In 2009, the National and University Library in Zagreb launched an Archival sound 78rpm records digitisation project. One of the goals of this project is the preservation of archival music recordings by means of new technology, but also their accessibility in digital format, due to the lack of traditional reproduction devices. Since the mentioned holdings require special reproduction devices, which are hardly available today, the collection of 78rpm shellac records was given priority in the selection of the archival material to be converted into a digital format. The protection of the archival content and its accessibility being one of the main duties of the Library, this Digitisation project was the beginning of the effort to systematically work towards the goal. For the above reasons, the Collection of the Oldest Croatian 78rpm Records, accommodated at the National and University Library in Zagreb, is not known to a wider public, and its content is completely inaccessible to users due to the lack of reproduction devices. Since it is not in accordance with the fundamental objectives of the Library, especially when it comes to the archives of special historical and cultural significance, marking the beginnings of sound edition in Croatia, to possess archival content which cannot be used by the public, the earliest sound recordings are a high priority for protection, preservation and availability. Digitisation has enabled the insight into the Croatian Musical heritage and Performance Repertoire at the beginning of the 20th century. The first part of the Project covers the recordings of Croatian artists from the beginning of the 20th century, and recordings released by Edison Bell Penkala, whose publishing and manufacturing business was then in Zagreb. The Library intends to present the project outcome in the form of a virtual collection available on its website. This technology will make digitised sound recordings publicly available. Apart from listening to sound recordings giving the first insight into the archival content, researches will have access to the necessary, quality bibliographic information on the time when the respective record was made and released, on the publisher and all the performers of the respective piece of music, as well as other data pertinent to the historical context.